

KERESZTURY DEZSŐ: KAPCSOLATOK

Bp. 1988. Magvető Kk. 507 l.

Jóllehet első pillantásra a méltán híres Baudelaire-verset villantja emlékezetünkbe a kötet cím, a tartalommutató és az *Előszó* tüstént világossá teszi: másmilyen kapcsolatok sokaságát örökíti meg Keresztury Dezső könyve. A hat ciklusra (*Mesterek, példák — Mártírok — Írók — Társzművészek — Munkatársak, tanítványok — Jeles kortársak*) tagolt gyűjtemény darabjai valóban „... szemcséi ...” egy „... önéletírásszerű emlékezésnek ...” (11.), kettős értelemben is. Bármely hosszú és gazdag életű tudós vagy művész autobiográfiája szükségképp emberi viszonyainak története, arcképcsarnok is egyben: portrészorozat mindazokról, akik személyiségük és alkotásaik súlyával a visszatekintő elméjébe vésődtek, akikről léte formálódott és gyarapodott. Nincs igazán tartalmas önéletírás, amely csupán szerzőjéről beszélne. A másokról rajzolt arcképvázlatok sora viszont önarcképpé is válik óhatatlanul s észrevétlenül: a kapcsolatok magát a kapcsolattartót is tükrözik és minősítik. E könyv olvastán sokat megtudhatunk Keresztury Dezső mestereiről, barátairól, a számára valamiért fontos ismerősökről, de legalább annyit magáról a szerzőről. Ha — műfajából következően — törmeléken is a *Kapcsolatok*, egy bizonyos határig mégis autobiográfiának tekinthető. Ámbár a *külső* önéletrajz nem áll össze benne hézagtalanul, annál inkább a *belső* életút s a szellemi önportré.

Keresztury Dezső egyike e század nagy tanúinak. Szépiróként, tudósként, tanárként, művelődéspolitikusként egyaránt az események, a vonzások és választások sűrűjében élt, mi sem volt idegenebb tőle holmi óvatos-finnyás félrehúzódtástól, arisztokratikus műhelybe zárkózástól. Nem meglepő ilyformán, hogy eleven és mély emberi kapcsolatok sokaságának vált részesévé, s bennük nem csupán épült, hanem épített is, nem csupán kapott, hanem adott is. Ő

ugyan rendre arra veti a hangsúlyt, amiben épült, amit kapott („csodáltam”, „tiszteltem”, „irigyeltem”: gyakorta s korántsem véletlenül térnek vissza e szavak a könyvben), ám több írás akaratlanul is elárulja: a kölcsönös gyarapodás alkalma volt számos kapcsolat. A kötet egésze pedig nem más, mint a minőségi élet dicsérete. Erre készített föl a Kereszturytól — e gyűjteményben is — sokszor magasztalt, hajdani Eötvös-Kollégium, ennek képviselőjeként becsüli oly sokra itt pl. Babitsot, Kodályt, Szekfű Gyulát csakúgy, mint Amerigo Totot, Déry Tibort és Illés Endrét (a névsort folytathatnók). Az összefogott, munkának, alkotásnak alárendelt életet tekinti mindenekelőtt minőséginek a *Kapcsolatok* írója, s hittől fűtött nézete szándéktalanul is összecseng a Hans-Georg Gadamerével: „A munka fékezett vágy. A tárgyat formálva, tehát önzetlenül tevékenykedve és egy általánosra tekintve, a munkavégző tudat fölémelkedik léte közvetlenségének, felemelkedik az általánoshoz...” (Vö.: Gadamer, *Igazság és módszer*. Bp. 1984. 33.). A minőségi, értékérvényű lét másik kritériuma a könyv sugallata szerint a morális keménység és igényesség, amely a fölismert rosszal sohasem alkuszik, s amelynek hordozója, megtestesítője maga Keresztury Dezső is. (Merész, kockázatot vállaló antifaszizmusáról a *Kapcsolatok* többször is számot ad: pl. 107. stb.) A humanizmus, a felvilágosodás, a liberalizmus eszméinek és eszményeinek örököse a szerző, világa észelvű világ (ezért is állnak oly közel hozzá a ráció elkötelezettjei, pl. Thurzó Gábor), noha nagyon is tisztában van a létezés és az alkotás kettőségével, a gyönyörben lapuló iszonyattal: Apolló mögött mindig ott tudja Dionüszoszt, Vénusz mögött Gorgót (422., 481.). Az egyetemes gondolkodású, európai látókörű tudósok és művészek (pl. Szekfű Gyula, Babits Mihály, Kodály Zoltán, Amerigo

go Tot stb.) vonzzák a legjobban, többször is (pl. 420–423.) ihletett szavakkal szól a mediterrán művelődési kör és hagyomány nagyszerűségéről, ihlető erejéről, s ennek csupán leágazása, „kicsinyített” mása Keresztury büszkén vállalt lokálpatriotizmusa, nemes pannonizmusa (ez szólal meg pl. a Pais Dezsőről, Kisfaludi Strobl Zsigmondról avagy a Bernáth Aurélról szóló írásaiban).

Körülbelül öt évtized alatt gyűlt fel a *Kapcsolatok* anyaga. A kötet darabjainak zöme alkalmi írás (köszöntő, nekrológ, emlékidézés, tárlatmegnyitó stb.), de akad itt műelemző karakterű esszé (pl. Reményi Józsefről), személyiségrajzba hajló (pl. Harsányi Zsoltról), kivált az első ciklusba pedig nagyobb igényű fejtegetések is beépülnek. Függetlenül a műfajtól és a terjedelemtől, közös jegye valamennyinek a stílus és a gondolkodás igényessége és eleganciája. A legkurtább, legalkalmbib darab is magvas és plasztikus. Keresztury Dezső méltó folytatója a *Nyugat* legkiválóbb esszéahagyományának, stílusa mindig láttató és szellemes, noha szépségre tör, sosem téved szépelgésbe, érvelése mindig pontos és világos körvonalú, nem vész holmi ködös révületekbe. Kitűnően ismeri és alkalmazza is a retorika törvényeit, felütései gyakran szentenciózusak, gondolatmenetei árnyaltak és hajlékonyak, s kedveli a csattanóz lezárást. Gazdag műveltséganyag, idézetek, rájátszások sokasága dústja szövegeit, párbeszédes fejtegetései pedig (pl. Babitsról, Szekfűről) vállalják az élőszó viszonylagos fésületlenségét és természetes szuggesztivitását. Ha bírál, elmarasztal (pl. Szauder József stílusának egynémely jellemzőiről szólván: 481–483.) — gyengéden teszi. Egyenletes színvonalú, élvezetes könyv a *Kapcsolatok!*

Áll e konklúzió akkor is, ha bizonyos pontokon és kérdésekben nem vagyunk egy nézeten Keresztury Dezsővel. Fejtegetései tudósokról és tudományról, irodalomról s más művészetekről mindenkor meggondolkodtatók és tanulságosak, néhol azonban ítéletéhez nehéz csatlakozni, máshol meg az adatok pontossága hibázik. Érthető, hogy Keresztury a klasszikus hagyományok és a ráció büvöltjeként elhárítja magától az avantgárdot (231., 239., 379., 392–394., 397–398.), e felfogása viszont aligha abszolút érvényű. Századunk művészete jóval szegényesebb, szürkébb volna e nagy ha-

tású áramlat nélkül. Az avantgárd (és a neoavantgárd) kihívását és ösztönzéseit — a magunk részéről — egyértelműen termékenyítőnek tekintjük. Még Keresztury Dezsőnek is nehéz elhinnünk, hogy Babits „... alkotói és művelődéspolitikai gyakorlatában a népi hagyomány és a modern elkötelezettség egyenrangú összetevőként van jelen...” (32.), szép túlzásnak tartjuk azt, hogy ő (Babits) „... állt *A puszták népének bölcsőjénél...*” (33.), s számunkra egy kissé erőltetettnek tetszik a Babits–Bartók párhuzam is (30–35.). Nagyon ritkán akad rá példa, épp ezért feltűnő, hogy olykor még a szerző írásaiba is beszüremkedett a vulgármarxista irodalomfelfogás (megrója Pap Károlyt, amiért „A valóságos nemzettel és az igazi tömegekkel nem tudott összeforrni”: 191., illetőleg fontosnak tartja hangsúlyozni: ugyanő „Nem a népből származott, s nem juthatott el az öntudatos munkásosztályhoz”: 199.), még feltűnőbb, ha meghökkentően félreért, félremagyaráz egy-egy művet (pl. Móriczról *A boldog ember*). Furcsa némileg, mily szűkkeblűen, túlzott szigorral ítéli meg Keresztury Dezső a *Napkeletet* (64–65.), amelynek ő maga is munkatársa volt (280.); magunk e kérdésben Rónay György nézetét osztjuk: e folyóirat „... már a húszas években a *Nyugat* előszobája lett” (vö. Rónay, *Kutatás közben*. Bp. 1974. 278.). Török Sophie művészetének valóban akadnak szecessziós vonásai (270.), arról viszont a rövidségében is kitűnő Szabó Dezső-portré sem győz meg, hogy *Az elsodort falu* íróját szintúgy efféle jegyek jellemeznék (220.). Sokkal inkább volt ő expresszionista. Ady lírájának irányzati besorolása ötleterűnek, szeszélyesnek látszik számunkra (28.), állítólagos egzisztencializmusának híret (28–29.) erős kételkedéssel fogadjuk, s szeretnénk volna, hogy — ha már emlegeti őket (pl. 18.) — Keresztury néhány példát is mond gyenge verseire. Ami pedig egynémely adatok pontatlanságát illeti: *A halottak élen* nem az utolsó kötete Adynak (24.), József Attila Baumgarten-díjának kérdésében hiánycsak Keresztury Dezső értesülései, s az időrend is felborul erről szóló okfejtésében (69.), ellentmondásosan nyilatkozik továbbá Szathmári Sándor kitüntetésének elmaradásáról (324.–328.). A könyv anyagát egybegyűjtő s az *Előszóban* (11.) joggal dicsért Monostory Klára bizonynyal eltűn-

tethette volna ez apró szépséghibákat, amiként gondoskodhatott volna arról is, hogy minden szöveg végén ott álljon a keletkezés évszáma. Sajnos, a dátum több esetben is hiányzik.

Egy tiszteletreméltó irodalmár vonzó kötete a *Kapcsolatok*. Értékét nem csorbítják kritikai megjegyzéseink, s az olvasói örömet is aránylag ritkán törlik meg

az obligát sajtóhibák („Hörderlin”: 422.; „epoteózis”: 425.; „bölcseket”: 419. — a bölcselet; „értékelték”: 457. — az érdekelték helyett stb.). Hisszük: nem föltétlenül indokolt a szerző — babitsi szavakba öltöző — szkepszise (11.). Az ilyféle könyveket (s Keresztury Dezső gazdag életművét) aligha sodorja el mindenestül a tavasz sárvice.

Lőrinczy Huba

ACZÉL GÉZA: TERMŐ AVANTGARDE Szépirodalmi Kk. 1988. 363 l.

Aczél Géza könyve új fejezetet nyit a magyar avantgárd kutatások történetében. A szerző, költő és filozófus, 1971-ben fejezte be tanulmányait a debreceni egyetemen. Ahhoz a nemzedékhez tartozik, amelyik félszázada először az avantgárdot újra „anyanyelvként” beszéli. Az idősebb avantgárd-kutatóknak meg kell tanulniuk az avantgárd nyelvét, és az avantgárdal rokonszenvezők írásában óhatatlanul volt valami apologetikus. Aczél beleszületett az avantgárdba, nyelvét természetesen beszéli. Könyve a tudósi tárgyilagosság és költői érzékenység szép példája.

Könyvét a szakirodalom lényegileg teljes ismeretében írta, a korábbi kutatásokat gondosan felhasználta. A *Termő avantgarde* nyilván azért is sok tekintetben gazdagítja eddigi ismereteinket. Mindenek előtt a könyv nem apologetikus, Aczél már nem az avantgárd jelenséget igazolni, hanem bemutatni akarja. Elemzései, megfigyelései mindig tanulságosak, időnként revelálóak.

Aczél rendkívül érzékeny és fontos megállapítása, hogy „a Barta Sándorékkal jelentkező második hullám már hagyomány-nak tekintette az izmusok poétikai eredményeit” (64. l.), és hogy Bartáék fellépése miatt nem tudatosítjuk, hogy Kassák már Komjáték kiválása következtében légüres térbe kerül. Aczél érzékelteti *A Tett* íróinak hatását Kassákra, Vajda Imre, Kázmér Ernő, Rozványi Vilmos, sőt Ujvári Erzsike egy-egy publikációjára hivatkozva. Mert *A Tett* „igazi műhely volt...” „Egyfelől a születő kassáki avantgarde a maga szuggesztív mozgalmi és nyelvi erejével hamar átsegíti a munkatársakat az úttörés kon-

venciókat sértő, művészileg csöppet sem problémátlan feladatain. Ugyanakkor ő is igazi vezéregyenységként gyűjti föl és építi be munkásságába a csoport irodalmi és ideológiai terméséből a továbblendítő, avantgarde megnyilatkozásokat.” (35.) Itt jegyzem meg, a motívum-csírákra, motívum-azonosságokra Aczél sokszor szerencsésen figyelmeztet, így *A ló meghal a madarak kirepülnek* kapcsán emlékeztet Raith és — hangsúlyosan — Barta műveiben fellelhető előzményekre. Egyébként a *Termő avantgarde* legnagyobb meglepetése Barta. Illyés Gyula klasszikus esszéje és Hegedüs Géza fontos verstani problémákat érintő dolgozata ellenére is Barta Sándort Aczél Géza iktatta be a magyar költészet „te-lekkönyvébe”, hogy Gyergyai egykor Kassákra vonatkozó kifejezését kölcsönözsem. Ugyancsak Aczél érzékelteti (nem apologetikusan, de nem is kritikátlanul) Komját Aladár értékeit. Az egész huszadik századi magyar költészet gazdagabb, sokrétűbb — és egységesebb is lett a *Termő avantgarde* nyomán.

Aczél ugyanis nem feledkezik meg arról, hogy 1914 előtt a magyar szellemi élet és művészet rendkívül nyitott volt a világra és az újdonságokra. Az időrend fontos. Nem Kassákkal és még inkább *A Tett*-tel kerül a magyar irodalom szinkronba a külföldi törekvésekkel, hanem már a megelőző években. Így például alighogy megjelenik Párizsba, a Figaro hasábjain Marinetti manifesztuma, egymást érik a beszámoló a magyar sajtóban a futurizmusról. Az értékelések eléggé kritikusak, kiváltképpen Babitsé az, de Kassáknak van honnét tájé-